

сўнгги йилларда Янги Ўзбекистон муҳотида улкан тарихий жараёнлар санъат соҳасида ҳам ўз интиқосини топмоқда.

Собиқ Шўро давридаги бир қатор адабиётларда XX аср бошлари, хусусан, инқилобгача бўлган даврда Туркистонда нафақат мусиқа, балки бутун маданий аҳволнинг ниҳоятда паст даражада бўлганлиги таъкидланар эди. Маданий тараққиёт эса, бевосита Туркистоннинг Россия таркибига “қўшиб олиними” билан изоҳланарди. Аммо, бу империяпарастлик фикрлар ҳақиқатдан анча йироқ эди, албатта. Чунки, мазкур даврда бу заминда юзага келган юксалишлар, маънавий интилишларнинг ҳаммаси объектив ижтимоий тараққиёт ва давр тақозоси эди, холос.

Мазкур кесимда XX асрнинг бошларида Туркистонда туб ўзгаришлар юзага келганлигини эътироф этиш жоиз. Бунда мамлакатдаги хон ва амирлик тизими тугатилиб, янги ҳокимиятининг барпо этилиши барча жабҳалардаги сингари, мусиқа санъати соҳасида ҳам замон талабига мос қараш ва муносабатларни юзага келиши, тегишли тушунча ва атамаларнинг жорий этилишига олиб келганлигини айтиб ўтиш лозим. Бир томондан ўзбек халқининг моддий ва маънавий бойликлари, осори-атиқалари эътиқод-удумлари мустамлакачилар томонидан поймол қилинди. ...“Чор Россияси Туркистонни босиб олгач минтақанинг нафақат табиий ва иқтисодий бойликлари, балки моддий-маънавий бойликлари ҳам талон тарош қилинди. Улар Туркистондаги амирлик ва хонликлардан қўлёзма, ҳужжатларни, халқ амалий санъати намуналари ҳамда нодир рисоалар, шунингдек мусулмон оламининг муқаддас китоби VIII асрга мансуб “Усмон Қуръони” Петербургга жўнатилди. Биргина Хива хони саройидаги 300 дан зиёд араб, форс, турк ва ўзбек тилларидаги фахрли ноёб манбалар шулар жумласидан Хоразм нота ёзувининг нодир нусхалари ҳам Петербургдаги Император кутубхонасига жўнатилган”. [1, 18-б.] Бошқа томондан, мазкур жараён европа маданиятларининг Марказий Осиёда аста-секинлик билан муштараклашуви, хусусан мусиқа санъатида янгича тамойилларнинг, жумладан универсал нота ёзуви, саҳнавий жанрлар ва бошқа жиҳатлар киритилиши билан тўлдирилганлигини айтиш зарур.

Ўзбек миллий кўшиқчилик санъати ҳам ўзига хос тарзда, миллийлик-анъанавийлик ҳамда Шўро ҳукуматининг «маданий инкилоб» сиёсати жабҳаларида намоён бўлди. 1920 йилнинг бошидан Ўзбекистонда миллий мусиқа асбобларида чалишни ўргатадиган махсус мактаблар очилди. [2,67-б.] Бироқ бу мактаблар фақат европача услубда бўлиб, ўқувчиларга ғарб нота тизими, ҳамда европа мусиқа назарияси ўқитиларди.

1921-1924 йилларда Туркистондаги маориф институтларида ҳам мусиқа дарси мажбурий предмет сифатида ўқитиш бошланди. Бироқ бу институтларда ўқув режалари асосан рус билим юртлари учун мўлжалланган тарзда тузилган бўлиб, асосий предметлар нота саводи, рус мусиқа назарияси ва тарихи, инқилобий мазмундаги рус хоридан иборат эди. [3, 277-б.]

Фарғонада 1921/22 ўқув йилида фаолият кўрсатган миллий профессионал мусиқачилар тайёрлаш мусиқа мактабида 7 та синф бўлиб, улар: фортепиано, скрипка ва альт, виолончель, контрабас, дамли асбоблар, хор синфи ва халқ куйларидан иборат эди. Шу асосда ўзбек миллий мусиқа маданиятини «шиддат» билан четлаштирилиб, унинг ўрнига «байналмилал» ниқоби остида рус муסיкий маданиятини киритиш дастлабки йиллардаёқ бошланган эди. [4, 16-б.]

1918-йилдан эътиборан Туркистон Халқ Университети (Ҳозирги Миллий Университет) таркибида Туркистонда ҳам биринчи консерватория – Туркистон Халқ консерваторияси ўз фаолиятини бошлади. В.А.Карелин унинг биринчи директори этиб тайинланди. Консерваторияда ўз навбатида европача андозалар билан биргаликда шарқона-миллий таълим тизими ҳам йўлга қўйилган эди. Мазкур Халқ консерваториясининг асосий вазифаси халққа мусиқадан бошланғич маълумот бериш, бирорта чолғу-созда чалишни ўргатиш ва хонандалик мутахассислигидан сабоқ беришдан иборат эди. Ўқиш муддати ва дастури аниқ белгиланмаганлиги учун ҳар бир устоз-педагог ўқувчи-талабани қобилияти ва имкониятини назарга олган ҳолда дарс берганлар.

1928 йилда Самарқанд мусика ва хореография институти ўз фаолиятини бошлади. Институтнинг раҳбари Н.Миронов эди. Институт ўз олдида халқ ижодиётини тадқиқ этиш, миллий ашула ва рақс санъатларини ўргатиш, мусика тарихига оид маълумотлари тўплаш ҳамда нота намуналарини яратишдек маърифий вазифаларни мақсад қилиб қўйди.

Ана шу қўйилган вазифаларни амалга ошириш учун Н.Миронов А.Фитрат маслаҳати билан Бухородан: Ота Жалол Носиров, Домла Ҳалим Ибодов, Абдурахмон Умаровни; Хоразмдан: Матюсуф Харратовни, Самарқанддан Абдулазиз Расуловни, Фарғона водийсидан Аҳмаджон Умирзоқов, Абдуқодир Исмоилов каби устозларни ва ўзбек адабиётидан дарс беришга шоир, драматург Ғулом Зафарийлар таклиф қилинди.

Институтнинг илмий фаолиятида бир талай ижобий ишлар қилинди. Ўзбек ва татар тилларида «Мусика саводи» қўлланмаси, рус тилида «Музыка ўзбеков» (1929), «Музыка таджиков» (1930) аспирантлар М.Ашрафийнинг «Бухоро халқ кўшиқлари», Т.Содиқовнинг «Фарғона халқ кўшиқлари», Ш.Рамазоновнинг «Хоразм халқ кўшиқлари» номли тўплам-китоблари нашр этилди.

1934 йилда Тошкентда Олий мусика мактаби ташкил қилинди. 1936 йилдан эътиборан у Тошкент Давлат консерваторияси мақомини олди. Тошкент давлат консерваториясида ўқув жараёнидан ташқари, дастлабки йилларданок, В.Успенский раҳбарлигида илмий-методик кабинет очилди.

Мустақиллик йилларида Олий таълим муассасалари ичида Ўзбекистон давлат консерваторияси «Анъанавий чолғу ижрочилиги» ва «Анъанавий хонандалик» кафедралари мумтоз мусикамизнинг етук ижрочиларини тайёрлашда жонбозлик қилиб келди. Шунингдек, Ўзбекистон давлат Санъат ва Маданият Институти эса халқ оғзаки ижодини ўрганиш ва изланишлар борасида етакчи таълим муассасасидир.

Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 17 ноябрдаги «Ўзбек миллий мақом санъатини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ҳамда 2018 йил 6 апрелдаги «Халқаро мақом санъати анжуманини ўтказиш тўғрисида»ги қарорлари

Ўзбек мумтоз музыкаси тарихида янги даврни бошлаб берган муҳим ҳужжатлар бўлди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасининг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсирини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020-йил 26-майдаги ПФ-6000-сон мақом ижрочилиги, бахшичилик ва катта ашула йўналишлари бўйича кадрлар тайёрловчи таянч олий таълим муассасаси — Юнус Ражабий номидаги Ўзбек миллий музыка санъати институти ташкил этилганлиги ҳам оламшумул воқеа сифатида эътирофга лойиқдир. [5, 6-б.]

Мазкур институт юртимизда мақом, халқ музыкаси, бахшичилик ва катта ашула ижрочилигини янада ривожлантириш, бу борада шаклланган ижро ва ижодий мактаблар ва анъаналарни, буюк бастакорлар, хофиз ва созандалар меросини чуқур илмий асосда ўрганиш ва қайта тиклаш билан шуғулланади.

Таъкидлаш жоизки, бугунги кунда Республикада муסיкий даргоҳларнинг мавқеъини янада юксалтириш йўлида муайян ишларни амалга ошириш даркор. Хусусан, Олий муסיкий таълим даргоҳлари барча факультетларда миллий муסיқа меросимиз Шарқ муסיкий тафаккури, мақомот ва унинг таҳлили алоҳида фан сифатида янада чуқурроқ ўтилиши мақсадга мувофиқдир. Зеро, тан олиб айтиш керакки, биз Шашамақомни, унинг назарий асосларини Европа муסיқаси (соната, симфоник туркум шакллари) даражасида билмаймиз. Шунингдек, бугунги кунда Республикада айнан муסיқага бағишланган алоҳида газета ёки журналларнинг ниҳоятда камлиги ажабланарли ҳолдир. Ўқув даргоҳлари қошида унинг муסיкий ҳаёти маданий ютуқларини акс эттирувчи деворий газета ва газета-журналлар фаолиятини йўлга қўйиш фурсати келди чамаси.

Хулоса қилиб айтганда XX асрнинг иккинчи ярмида вужудга келган янги, европача шаклдаги муסיкий тафаккур ва миллий муסיкий қадриятлар Ўзбекистон заминида ривожланиб, ижодий ютуқларга эришилмоқда. Мазкур, катта тарихга нисбатан қисқа йигирма йиллик давр, ўзининг янгиликларга бойлиги, янгича ғоялар негизида ҳур фикрларнинг юзага келши ва муסיкий меросни замонавий кесимда тадқиқ этилиши каби жиҳатлари билан том маънода Мустақиллик даврига ҳамоҳангдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ж.Туленов, З.Ғафуров “Мустақиллик ва миллий тикланиш” Т., 1996.
2. Йулдошева С. Ўзбекистонда музика тарбияси ва таълимнинг ривожланиши. - Т., 1985.
3. Ўзбекистоннинг янги тарихи :Ўзбекистон Совет Мустамлакачилиги даврида Тошкент 2000 й.
4. ЎзР МДА, 34-фонд, 1-руйхат, 716-йиғма жилд.
5. Вазирлар Маҳкамасининг 2020-йил 2-сентябрдаги 536-сон қарори.

